

MÁRTON GYÖNGYVÉR

(Anyámnak a nyelve hegyén)

(Edenkedem)

A könyveink, a szerre megjelenő sorozatok csábítóan álltak glédában a polcon. Nekem tizenévesen külön élmény a kortárs költőket, írókat személyes jelenlétükben hallgatni, legújabb műveikkel ismerkedni; színészek, előadók olvastak fel tőlük különféle rendezvényeken, ahol én is rajongva lelkesedtem értük. Szó, ami szó, a betűk bűvöletében élek, mióta tudok olvasni, és ebben a mesés birodalomban sohasem unatkozom.

Anyám elhúzott ezt-azt az orrom elől, úgynevezett *indexen* lévő szerző művét, mondván, még nem nekem való. Dafke kíváncsivá tett, ugyan biza mitől lehet tiltott egy könyv, a kinyomtatott betű?! A szülői hálószobában, a ruhásszekrény tetején tárolt néhány könyvre igazán akkor figyeltem fel, mikor egyik-másik vendég az onnan leemelt példányban lapozgatva ácsorgott bent, és a kérdéseimtől kicsit összezavarodva kisomfordált a szobából. Anyám éjjeliszekrényéről néha csentem el könyvet, pláne, ha oda volt délelőtt tanítani, én viszont délután jártam iskolába, így olvashattam zavartalanul. Mindig rájött a turpisságokra, s hallatlan türelemmel kezelte a csínyeimet, ritkán büntetett. Párnám, takaróm alól viccelődve húzta elő éjfélját az ócska elemlámpát meg a lopva olvasott könyvet, mert már ideje lenne aludni... Az esetleges fejmosáskor többnyire pulykapipi-haraggal, sértődötten, sipitozva tiltakoztam, bögvé ellenkeztem, mire alkut ajánlott: az engedélyével levehetem bármelyik könyvet, ha előbb szólok, s minden kérdéssel elsősre hozzá kellett forduljak. Tizenhárom múltam, akkoriban Makkai, Zilahy, Harsányi, Reményik erősen hatott rám, és otthon nagy pátosszal fújtam Kecskeméti Vég Mihályt, Garayt, Berzsenyit. „Vérlázító” verseiket egy antológiából tanultam, amely aztán eltűnt anyám régi könyvei közül, máig nem sikerült rábukkanom, még a kötet címére sem emlékszem... Anya szerint egyébként rémesen csapongtam, vigyázni kellett velem. (Később már némi tapasztalattal vehettem kézbe, egyetem utáni első munkahelyemen, a Gorkij nevét viselő, idegen nyelvű könyvtárban például a nyugati magyar kiadásokat vagy némelyik francia, Z-jelzetű, vagyis „ZÁRT” könyvet. Akkoriban egyik-másik Gide-kötet, s pláne az emigráns Kunderaé nem kerülhetett akárki olvasó kezébe. Korán elhunyt kollégánk, a „híres” oroszos Könczöl Csaba nagy viccmester volt, jókat kuncogtunk, sőt nagyokat röhögünk vele a „zárt” könyvek szigorított sorsán. Az állománygyarapítás mellett a korabeli román sajtó csán-gó vonatkozású cikkeinek szemlézése, fordítása meg a nagy port kavart Lăncrănjan Erdély „szózatának” ismertetése is feladatomból volt, noha az irántam, erdélyi származású alkalmazott iránti igazgatói bizalmat a hivatalos ünnepek-kor bizzára sminkelt, kisestélyiben feszengő párttitkár értetlen, bumfordi képpel nyugtázta. S még inkább azt, hogy hárman-négyen, határon túlról valók kabátunkon kokárdával vonultunk a Március 15-e térhez közeli munkahelyről a Petőfi-szoborhoz. Mi hetyke természetességgel viseltük itt, amitől a szülőföldünkön szigorral tiltottak. Dehogyan nézte el nekünk a szabadság csetlő-botló megnyilvánulásait bárki, pláne intézmény, hatalom! Megtűrt, de szemmel tartott, akinek az volt akkoriban a dolga.)

Részletek egy készülő regényből.

Anya a „rongyos” *Bibliát* sokszor hagyta elöl, ám beszélgetni róla inkább a nagyanyámmal lehetett. Ő zavartalanul járt templomba, s ahol érte, szóvá tette, hogy tanítónak se taníttatta volna három gyermekét, ha előre tudja, a népi demokrácia miatt majd épp oda nem járhatnak. Emlékszem a kicsit színpadias, „Én menten elájulok!” pillanataira, pláne, ha rokona akaszkodott össze vele nevelési kérdésben. Idővel mama lecsendesedett, látván szegény apánkat, szeretett vejét fiatalon belebetegedni – ő megmondta! – a mi hangzatos, szebb jövőnkbe. Hagyták hát, hadd menjen, ha neki jólesik, de azt lássa be: nyitva állnak a templomok! Apánk még azt se bánta, néha kísérgessem a nagyanyámat, hisz tisztára rá ütök. Egyik is, másik is a gyermeki lélek megerősítésében bizakodott, nyilván.

Alig túl érettségien és két sikertelen felvételin – ebből egyik kalandos, mert külföldön: Budapesten zajlott –, váratlanul szerelmes lettem. Nem először, nem, de ezúttal a dolog komolyra fordult, s a rá következő tavasszal már leánykérés, aztán házasság jött, majd a szülőföldről az anyaországba való áttelepedés bonyodalmai. A feje tetejére állt minden! Nem elég a renitens felvételi-ügyem, ami egyszerű turistáskodás leple alatt zajlott, megint vége-hossza a hajcihőnek. Az engedélyeztetés folyamata közben se felvételi, se állás – a külföldivel kötendő házasság, a fölmerülő kivándorlás vagy repatriálás hírére menten kipenderítették iskolából, állásból a delikvenst. Csekély zsebpénzért könyvjelzőt hímezgettem ajándékboltoknak, segítettem egy-egy felvételire készülő ismerősnek. Mire megjött román részről a házassági engedély, addigra a magyar háromszor lejárt, s közben a sok szerelmeskedéstől ÚGY maradtam. Erről volt már, s lesz még szó. Mi tagadás, volt riadalom, hiszen mindketten bőszén készültünk felvételizni is, nemcsak házasodni. Már domborodott a hasam a február eleji esküvőkor. A hivatalosság előtt tanú se volt kötelező a számunkra, a ceremóniára kijelölt személy, jegyző vagy mi gyors mozdulattal kibújt a román nemzeti színű pántlikából, mivel a vőlegény addig sem értett egyetlen nyikkot se a románul hozzá intézett kérdésekből. Magyarra váltott hát, elhadarta újra a kérdéseit, s mi is sorra az igeneket, aláírtuk, amit elénk tett, és azzal mehettünk a dolgunkra. Ilyen egyszerűen lett belőlünk ott és akkor férj és feleség. Családi körben, alkalomhoz illő ebédrel ünnepeltünk, anyám híres diótortája volt a desszert, estére meg bensőséges, baráti társaságot csődítettem magunk köré. Másnap Szovátn ismerkedett a rokonsággal a párom – akinek a neve mostantól legyen Tóni, tekintettel az időközben sajnos megváltozott körülményekre. Eléggé fájlalta református esperes nagybátyám, s leginkább a nagyanyám, hogy az ifjú férj nem óhajtott velem templomi esküt tenni. „Legnagyobb azért mégis a szeretet, ugye, fiam” – fordult feléje mama csipetnyi csalódással a hangjában, és engem könnybe lábadt szemmel méregetve. Éreztem a tekintetében a „most állj a sarkadra!” intelmét, de én jámborul elfordultam...

Az új hazában a többszörös társbérleti lakás várt, ezért elfogadtuk a szüleim ésszerű marasztalását, s így lett a fiam egyszersmind a földim. Hazudnék, ha nem vallanám be: engem ez bizony boldogít! Azóta, otthon járva nem mulasztom el körbesétálni a régi szülészetet. Még fél évig gondunkat viselték otthon, mire elkészültek az új okmányok. Olyan útlevélkép kellett rólunk a közös úti okmányba, amelyiken az ölemben tartott, kéthetes baba nem mozdul, nem pislog, arcocskája, tekintete mereven előreszegeződik. Vigyáztuk, lestük órákig a fényképezéssel, míg végre eredményre jutottunk.

A dajkálgatás örömei s rendje mellett a konyhai teendőkkel is többet tördtem. Mentésítettem anyámat, jusson néha több ideje pihenésre a tanítás mellett, s apámmal együtt az unokázásra, sétáltatásra. Apa bevásárolt, anya előkészítette este vagy reggel, amit főzzünk, én pedig megfőztem. Gyűjtöttem a tudást, a tapasztalatot a jobbára kézzel igazgatott, egyszerű, otthoni

háztartásban, ami mégis valóságosabb és gazdagabb volt ízekben is, mint a mai, túlmodernizált sajátom. A babaholmit kímélve kezdettől szívesen mostam kézzel. Elnéztem a nyári szélben lengedező hófehér pelenkákat, ingecskéket, réklikeket. Dudorászva, lelkesen vasalgattam a kelengyét az idilli babailatban, a mózeskosárban békésen szunyókáló Bencikém közelében. Kötögettem rugdalózót, sapkát, pampót, ha jön az ősz s a tél, meglegyen mindene. Közben a fiára roppantul büszke apa kéthetente „befutott”. Cumisüveg, cumi, gumibugyi, újdonságnak számító pelenkabetét, patikai és mosdatószerek rakományával felmálházva (hadd legyen mit szétpakoltasson vele a vámtiszt!), az oda-vissza vonatozások, a székelykocsárdi hajnali átszállások nyúgeitől s a költségektől sem kímélve magát. Mi tagadás, nehéz, de örömteli hónapok teltek a végtelennek tűnő várakozásban!

Jutott idő tanulásra, olvasásra, álmodozásra s töprengeni a közeljövőn. Egy találomra leemelt könyvben lapozgatva azon kaptam magam, hogy lopva lesem az órát, a szoptatási idő közeledtét. Jack Londontól már olvastam korábban, a *Martin Edent* azonban nem. Hatása alá kerített mindjárt néhány oldal után. A különös sorsú, rokonszenves fiatal férfi története fejezetről fejezetre elvarázsolt. Szinte irányított, hogy jobban beoszzam az időmet, s bármi tennivalóm során majd' minden mozdulatomat, percről percre, serényen. Megtanultam helyesen venni a levegőt – amire úszás közben még mindig képtelen vagyok. Szinte ütemre, hatékonyan tartottam a tempót, elhagyva a felesleges ide-oda nyúlkálást, takarékoskodva az erőmmel. A könyvbéli mosodai műveletek mozzanatait szinte utasításokként követtem, hajolgattam, emelgettem, csavartam, gyürködtem, nyomkodtam ki a vizet a ruhából, töltögettem, tologattam tálat, mosófazekat, és közben figyeltem arra, hogy gyakran kiegyenesedjem, szusszanjak... Kikupálódtem az anyácskám szárnya alatt már valamennyire, ahhoz jött ezzel a könyvvel egy újabb mankó. Jól fogott bizony a rám váró új világban, a budapesti, VII. kerületi társbérletben. Újdonsült feleségként, újdonsült anyaként, új lakóként kicsi gyermekestül. Szóval illeszkedni, beszokni, igyekezni kellett, és megfelelni. A tágas, közös konyhán velem együtt négy asszony osztozott, s az egyetlen falikút, a két tűzhely meg az egyetlen véce gyakran bizonyult összetűzések forrásának. A mi cselédszobánk a legalább százhusz négyzetméteres lakáson belül mégis maga volt a boldogság szigete.

Teljesen kiment időközben a fejemből Martin Eden. Fene tudja, mi ébresztette föl bennem évtizedek múltán a kíváncsiságot a történet, a végki-fejlet iránt. De se boltban, se könyvtárban nem találtam a kötetet, míg végre antikváriumból sikerült keríteni egy példányt. Az élet igenléséről, az állhatatosságról, a kihívásokról és lehetőségekről szóló regényt falva mindaddig nem is fogtam gyanút, míg a hős hajóra nem szállt! Nem tételeztem föl, hogy feladja!... Döbbenet, zavarodottan csuktam össze a könyvet. Létezik, hogy pont a befejezésre ne emlékezzem, hogy évtizedekkel ezelőtt, valami miatt nem is olvastam végig?! Mostani csalódottságomban szinte bosszúsan szorítottam helyet a könyvnek a többi között.

Megélhetési gondok kezdettől cifrázták a családi életünket. Tóni kirakatrendezőként dolgozott, megyeszerte járta a vasedényboltokat, sokat utazott, a keresete persze kevés a napi kiadásokra, a megélhetésre, pláne a felvételi költséges, folyamatos előkészületeire. Töméntelen mennyiségű rajzpapír, grafitceruza, tus, szén, pittkréta, radír, festék, oldószer (tejszerű plectol!) és sok cigaretta fogyott, ráadásul sokba kerültek a rajzkörök, amelyek, a hétvégét leszámítva, estébe nyúlóan kitöltötték a délutánjait. Alig pár héttel az átköltözésünk után került nekem otthonra munkám, fehérneművarrás, bedolgozás. Anyósom villamosított, régi Singerén addig csak neki meg magamnak varrtam, szívesen adta kölcsön a kenyérkereső munkához. Előre kiszabott,

kreppvásznon női és férfi hálóingeket kellett összeállítani. Pepecsmunka, nagyon lassan ment, ráadásul nevetségesen alacsony darabbérért. A görcölésnek, a galériával megnövelt cselédszoba csendjét felverő zakatának váratlan fordulat vetett véget: egy újdonsült barátnő valami miatt rácsodálkozott a kézügyességemre, s beajánlott batikolónak, ugyancsak otthoni munkára, egy háziipari szövetkezetbe. Két éven át lelkesen, önfenntartó létformánkon nagyot lendítve rajzoltam és festettem, „pitykézttem”: fehér vászon babakelengyére apró állat- és mesefigurákat, girlandokat, sokféle motívumot, rendelkezésre. Kellemetlen legfeljebb a galakol nevű festék s a hígító szaga volt, és néha a ragacsos foltok az éppen olvasott könyveinken. A kupacokban szállított, patyolatfehér vásznak, a munkadarabok a helyszűke ellenére szerencsére mindig megúszták! Nyugodt, csendes elfoglaltságom ráadásul a vártnál is jobban fizetett. Közben felvételik zajlottak, s engem nagy meglepetésre elsőre felvettek. Bölcsésznek, nappalira, magyar–francia szakra. Váltottunk: Tóni a kirakatrendezésről átnyergelt a batikolásra. Ha elaludt a kicsi, éjszakába nyúlóan vele dolgoztam vagy tanultam másnapra. Rákövetkező esztendőben, többedik nekifutásra, végre a párom is bejutott a képzőre, festészetre. A megszállottság, eltökéltség, a sok rajzkör, levelezői meg esti tanfolyam, s nem utolsósorban az én házi modellkedésem meg a Vasas-béli, szép szál atléta barátainké nyilván meghozta a gyümölcsét. A tanulás mellett döggivel vállaltunk alkalmi munkákat, pótolni a szerény ösztöndíjat. 1976-ban 960 forintot kaptam havonta: ebből tanulmányi 400, családi, vagyis szociális 500, és 60 forint a húspénz, amihez még jött 40 forintért menzajegy. Kerámiázás, hólapátolás, nagybani piaci targoncázás került mindegyre, ráadásul egy egész éven át egy cég s ismeretségek jóvoltából szerény jövedelmünk is lett (havi 1100 forint, míg a haver le nem lépett az utolsó pénzünkkel, többé sose láttuk). Tolmácsoltam, fordítottam, nyelvórát adtam, voltam „hangosbemondó” a Hungexpo nemzetközi kiállításain... Ugyan ki emlékszik már mindenre? Martin Eden nyilván ott munkált bennem, akarva, akaratlanul. Néha elvigyorodtam magamon, a tempón, a takarékoskodáson, s ha elégedettség töltött el a csip-csup, háztartásbeli tennivalóim közepette, ilyenolyan ügyességen kapva magam, vagy ha dicsértek valamiért. A társbérleti szomszédok és kovácsmester apósom, általában a férjem rokonsága még csak-csak, anyósom viszont egyáltalán nem nézte jó szemmel a tanulást, hiába tartottuk el magunkat. A fiai jussán megszerzett társbérleti lakásban mindenki fölött nagy garral, mindig hangoskodva, kötekedve, goromba beszéddel zsarnokoskodott. Volt min felülkerekedni, volt mit elegyengetni, hiába perkáltuk le időben, kamatostul a hozzájárulást a havi rezsiköltségekhez. Segítségünk bőséggel érkezett eközben, ruháztak otthonról, és „Nyugatra szakadt” barátném meg-meglepett jóféle, használt cuccokkal teli csomagjaival. Közben, amikor bejutottam az egyetemre, be kellett íratni a fiacskánkat bölcsődébe, majd jött az óvoda, s mikor végeztünk, máris kezdődött neki az iskola. Cseperedését, okosságát, ügyességét, jóságát nap mint nap szeretettel, büszkén vizslattuk mi, boldog szülei. Valóságos hajtóerőt biztosított nekünk a tanulás éveiben! Jómagam sosem éreztem fáradságot. Egyik hétről a másikra, éjt nappallá téve, éveig tanultunk mellette. És „edenkedésem” bizony sokszor átjuttatott a keskeny pallókon, az alattam tátongó szakadékok fölött, és biztonságos cövekekre leltem közben a nagyvárosi rengetegben. Az évek folyamán végre jogosultak lettünk szükséglakásra, majd végre igazi, tanácsi bérlakásra. Jót és nehézséget egyformán kaptunk az élettől, a veszteségeinket s még sok mást kibírtunk. A félrediagnosztizált kórral is megbirkóztam, jó onkológusok segítségével. Máig hálával tartozom nekik és a Fennvalónak. Műtét, kemoterápia, türelem, fegyelem, hónapokon át, zokszó nélkül, bízva, hogy még részem lehet a családi élet további fordulataiban.

Sajnos épp a szétzúzhatatlannak remélt házasságunk nem állta ki az idők próbáját...

Az olvasás azonban majdnem mindig, minden testi-lelki nyavalyámat elűzi! Mikes Kelemt ha fellapozom, balzsammal felérő szavaitól ráadásul mindég kisimul a lelkem. A legkedvesebbik mondatát egy cseppet magamhoz igazítottam: *Úgy szeretem Budát és Pestet, hogy bizony nem felejthetem Vásárhelyt!*

(...)

(Ada-Kaleh, Ada-Kaleh)

Patrick Leigh Fermor könyve, az *Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben* című egy angol utazásáról szól, aki élénken érdeklődött irántunk, s jó a véleménye Erdélyről. Fermor annak idején Ada-Kaleh-n is megfordult. Én oda 1965 körül jutottam el, iskolai gyermeksereggel, már-már a sziget utolsó látogatói között...

Bennem amúgy csitíthatatlan a mehetnék... Akkor történetesen édesanyám osztályával kirándultunk. Tízéves alig múltam, az öcsém hat, a bátyám csak egy évvel idősebb nálam, és anyánk talán még negyven sincs. Negyedikesei lehettek, olyankor volt szokás a kiadósabb tekergés, többnyire a tavaszi vakációban. Bőven elfértünk abban a hajdani buszban, mert vitt magával hármunkat, kölykeit az anyánk, talán nem volt, akire napokig otthon hagyjon. Apánk akkorra már két agyvérzésen túl, valamelyest felépült, talán épp szanatóriumi kezelésre fogták, pihenőre, minél nagyobb nyugalomban. Idejében eldőlt a teendő, anya a szolgálot elengedte haza, falura, vagyis a terve semmit sem hibáztatott. Punktum! Az iskola elől indultunk, közvetlenül a mentőállomás, a vasúti strekk és a vikendtelep mellől. Hogy a *vikend* angol kifejezés, még nem tudtam, magyarosan ejtettük és írtuk, így szerepelt a vakációról szóló fogalmazásainkban. Most se tudom, a románok hogy írják. Útra keltünk hát, busznyi gyermek, hatosiskolások. Gondolom, mind magyarok, különben valaki tovaráshanak, vagyis elvtársnőnek, s nem tanító néninek szólítgatta volna anyánkat.

Sokáig ki nem állhattam, ha előttem románul szólt hozzá valaki, mikor már fölfogtam, milyen csapnivalóan beszél az a másik nyelvet. Én kicsit sajnáltam, talán szégyelltem is miatta, de később már egyáltalán nem, sőt egyre több okom adódott büszkének lenni rá. Kikacagni mi, saját kölykei csak tova, felnőttkorunkban merészeltük. Az más, ha ő felszabadultan hahotázott magán, a szóleleményein, a tükörfordításain. Olyankor persze csatlakoztunk hozzá, és együtt dőltünk vele a kacagástól, noha a kívülállók inkább zavartan pisolyogtak. Idézgettük a kitekert, rosszul használt román szavait, mondásait, a rémesen ragozott igéket, mert mindegyre belebonyolódott valamibe, vagy nem jutott eszébe a megfelelő kifejezés: „Na, pedig itt van a nyelvem hegyén!”... De hiába volt ott neki. Az effélékről mindig beszámolt apának, aki anygali türelemmel, mosolyogva hallgatta, néha beszéd közben kijavítgatta, akárcsak minket, gyermekeit. Ő bezzeg jól tudott románul, ráadásul romántanár lett belőle, holott anyánk szerint többre vihette volna. Apának remek nyelvérzék jutott, ellentétben sóvidéki anyánkkal, aki önérzetes székelyként ejsze még be is lett oltva a román ellen. Szó, ami szó, velünk együtt tipródott, gyakorolta velünk a román helyesírást, apánk meg fáradhatatlanul diktálta a kiszemelt feladatokat, aztán egymás között a lapokat kicserélgettük, s javítgattuk piros ceruzával a becsúszott hibákat, mint az iskolában. Többnyire társasjátéknak vettük. Persze jobban szeretünk ország-város-fió-leányt játszani velük. Egyébként a romántanulásban a legnagyobb apai elismerést az jelentette a számomra, mikor az engedélyével – s nem ám húbelebalázs módjára! – segíthettem anyának, vagyis piros tintás tollal javítgattam a tanítványai

füzeteit. Amiket mindig kupacszámra, madzaggal átkötözve hordott haza. Könnyen ment a segítség, és anya sok tollbamondást íratott. A lediktált szöveg az orrom előtt, a tankönyvben és a füzetben éppen csak alá kellett húzgáljam pirossal, ha hibára bukkantam. Apa megdermedve, rémülten nézett hol anyára, hol rám, mikor meglátta s felfogta, mit művelünk. Engem kizavart a szobából, és üvöltött, mint a sakál! Bizony anya se hagyta magát, szörnyen veszekedtek, zengett tőlük a ház, mint még soha! Viszont csak pár percig tartott az egész cirkusz. S már másnap, persze kizárólag az apám jelenlétében folytathattam áldásos, segítő tevékenységemet. És szent volt közöttük ismét a béke. Anya akkoriban szívesen tanította volna a készségeit másoknál, ha a románt valaki átvállalja helyette az osztályában, s lett is volna rá igény, de erre „fentről”, hivatalosan sosem adtak engedélyt.

Azon a bizonyos kiránduláson a rengeteg látnivalótól már zsongott a fejem, buszból ki, buszba be, ráadásul minden nagyon érdekes volt és tetszett nekem, ahol megálltunk. Azelőtt még nem kirándultam osztállyal, iskolával sem. Többnyire a különféle betegségeim miatt, mert nekem is gyenge volt a szívem, anyától örököltem... Annak idején a korabeli Székely Népi Együttes-sel, a gyermekkórossal azonban turnéztam, és egyszer, télen még táboroztunk is! Moldovai nagyvárosokban vendégszerepeltünk. Akkoriban lehetett ez, amikor elmaradt a székely jelző a különféle elnevezésekből, az együttesünk nevéből is, és a legtöbb magyar iskolát összevontak a románokkal. Emlékszem Bacăura és Iaşira, ott léptünk fel – a magyar nevüket, hogy Bákó és Jászvásár szintén sokára tudtam meg. Egyik városban épp egy hatalmas, kitömött bálnát mutogattak, vontatták, hurcolták egy óriási, sátoros remorkán egyik helyről a másikra. Mi, kórustagok szintén kivonulhattunk megbámulni. Izgalmas kalandfilmekből már ismertük, itt viszont a hatalmas ponyva alatt kiterítve számomra kész csalódást jelentett! Mellette kiakasztva egy giccses, ronda festmény, amely hullámok és habok között, nyitott pofájában aprónak tűnő csónakkal ábrázolta a cetet. Közelről alig lehetett beazonosítani a böhöm nagy tetemet. Valaki ráadásul odasúgta, hogy ez biztos papírmásé! De akkor mitől olyan bűdös?! (Tarr Béla és Krasznahorkai László majdani filmje nyomán némileg visszaigazolódott a gyermekkori élmény; a fojtó, kicsit csípős bűzt is érezni véltem az orromban a mozivászonra meredve.)

Az ominózus osztálykiránduláson vidéki iskolák internátusaiban szállásoltak el, mindenütt erős klór- és DDT-por szagú vécék és mosdók fogadtak. Korabeli, lepusztult kantinokban étkeztünk, szándékosan csörömpöltünk a pléhtányérokkal és csészékkal, hangoskodtunk, ricsajoztunk, és biztos sáskamódra fölfaltunk mindent, amit elénk tettek. A felmálházott busz döcögösen, napról napra rótt százával a kilométereket. Dombra fel, dombról le, hidakon át, erdőn, mezőn keresztül, falvakon és kisebb-nagyobb városokon át. Közben földrajzból és történelemből ismerős helységnevek felirataival, tábláival találtuk szembe magunkat. Magyar nevek is voltak még azokon a táblákon, aztán sok helyen csak románok, úgy emlékszem.

Bizonyára a torkomban kalimpált a szívem, mikor a többiekkel együtt végre elhelyezkedtünk a Dunán ringó, hatalmas ladikban, amely Orsováról átvitt bennünket Ada-Kaleh szigetére, és pár órával később fordult is vissza velünk, Orsovára. Szerencsére nem a szélen kellett üljek, így nem kellett folyton a vizet nézzem, ami erejét fitogtatva döngette a csónak oldalát. Ráadásul a fel-felcsapó haboktól még a merészebb, hencegő fiúk is kapálóztak, visongtak, rémüldöztek! Az olajos fényű víz szagától hányinger kerülgetett, szédülés jött rám, nagy levegőket véve sóhajtoztam, alig vártam, hogy kikössünk, s kiszálljak. A sziget látványa persze kárpótolt, feledtette az izgalmat, az émelygést, a hánykolódást. Hát még a levegőben kavargó, friss illatok, a piactéren a rengeteg rózsáé, az ismerős török kávéé – már akkor odavoltam érte! Karcsú

polcokon állt a sok rahát, halva, nugát, törökméz, arrébb meg a pikáns szagú dohánylevél, nagy füzérekben, kupacokban. Az egész sziget csupa zsisongás, csupa zshivaj! Mesebeli minarettel, dzsámival, müezzinnel... Talán óránként hallhattuk a karcsú toronyból a hangosan óbégató, karjait égre tárva imádkozó, kántáló alakot. Bő szárú bugyogók, tarka kaftánok, sálak, turbánok sokasága, rongyszőnyegek és perzsák méterszámra szétterelve, a rajtuk kuporgó eladók, vevők úgy festettek, mint akik menten kipróbálják: repülő szőnyegről alkudoznak, úgy ám, a javából. (Ha nagy ritkán turbánt látok, jól megbámulom: anyám hasonló viseletet rittyentett a kontyára sálból, kendőből.) Valaki ismerősnek volt hajdan Ada-Kaleh-ről egy érdekes, a szokásosnál nagyobb méretű, színes képeslapja: középen lyukas, vastag, fényes papírból, s hanglemezként le lehetett játszani. Dereng a fülbemászó, kicsit szirupos, búsongó daltam, gyakran adták a román rádióban. A szövegéből viszont csak a sziget neve maradt meg, más semmi. Ada-Kaleh sajnos később megsemmisült a Vaskapunál épített dunai duzzasztógát miatt. Felrobbantották, elsüllyesztették. Török lakosságát valahova kitelepítették, a kimenekített muzeális építmények talán még láthatók valahol.

Van régről egy „törökös” rögeszmém: Abdul Rahim Hilmi. Ez így valószínűleg egy név! Szülővárosom egykori édességárusának lehetett a neve. Mint ha a zöldre mázolt fabódé cégéréen, cirkalmas betűkkel így ékeskedett volna gyermekkorunkban. Persze mást hiába kérdezek, nem tud róla, hiába hajtogatam váltig a magamét. Pedig léteznie kellett, egészen közel a sportpályához. Mióta Ada-Kaleh-n jártunk, azóta pláne emlékszem rá. Nem álmodtam! Azt hiszem.

(...)

(Sanya, sapa)

Anyám őszintesége, igazságérzete férfiakat maga mögé utasító, lófő székely virtussal párosult, amire korán rácsodálkozhattam és fölnéztem nagyszámú rokonságunkban. Érzékeny leánygyermekként valósággal sokkolt a törekeny testben lakozó önérzet, bátorság, talpraesettség, már-már vakmerőség. Játékosága, szelíd szeretete mindig elvarázsolt, lebilincsel, és feloldotta bennem a sok gyermeki frászt, elhessegette a rossz gondolataimat, amelyek gyakran rám törtek. Miközben szándéka ellenére másféle szorongásokat, féltelmeket mégsem tudott tőlem távol tartani. Főleg, ha maga is kétségbeesett, sírva fakadt előttem, mert rettentően összecsaptak a feje fölött a hullámok. Nem mondta, de megéreztem. A háborús években szerzett asztmája, vele született szívbaja miatt hol kórházi, hol szanatóriumi kezelésre szorult, változtatva magas vérnyomástól szenvedő apánkat, akit még nála is jobban kellett néha kímélni. Sok korai fejtörést s lelkifurdalást okozott ez nekem, de ugyanúgy a fiúknak, a testvéreimnek, mert nagyszülő és orvos rokon elégszer meghagyta bizony, hogy mindig legyünk jók, szófogadóak... Ráadásul tulajdonképpen egészségesnek, erősnek, derűsnek látszott mindkettő! Tanár, iskolaigazgató vagy épp tanfelügyelő apánk jött-ment, utazgatott, mindenkivel törődött, nálunk ő járt piacra, hentesüzletbe, alimentarába, s állandóan cipekedett. Mint valami málhás szamar – mosolyogva, fújtatva gúnyolta magát, miközben az előszobában lerakodta a tömött hálókát, cekkereket. Anya ráadásul utált boltba járni, csak ha ruha, cipő, fontosabb dolgok kellettek, akkor velünk azért nekivágott. Előfordult, hogy részletre vásároltunk; volt egy tanügyieknek való üzlet, s ott háztartási gépeket meg egyszerre több ruhaneműt, sokféle méterárut is vehettünk. Anya ugyanis szeretett varrni, akárcsak nagyanyám.

Egyszer apánk begipszelt lábbal került haza valami kiszállásról, ahol ő, mafla – ő mondta! –, leállt csizmában focizni! Ülhetett hetekig az ágyban,

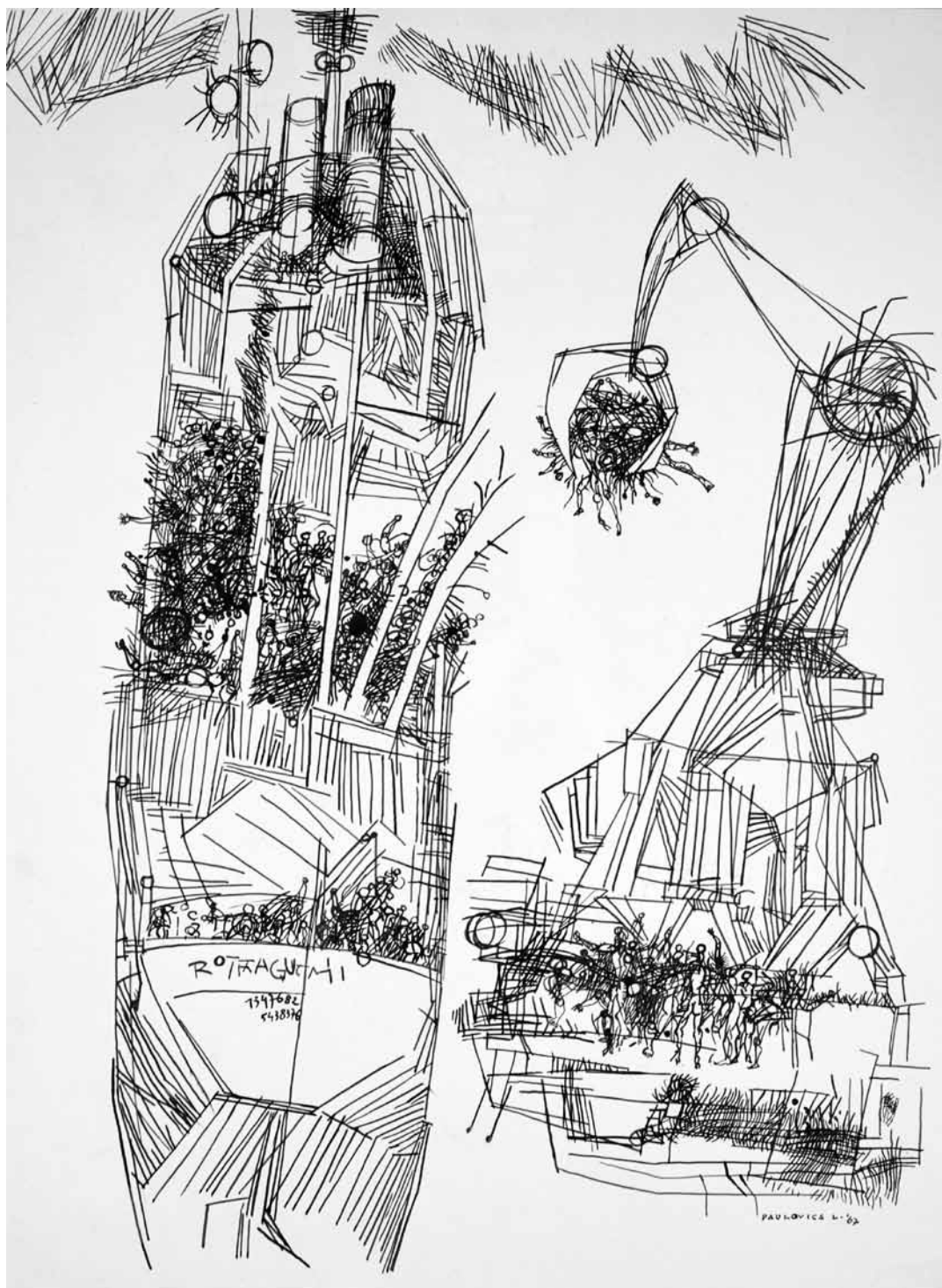
felpolcolt lábbal, holott neki kellett volna ide-oda hordozni minket, óvodába, bábszínházba, kirándulni a lovardára meg a Somos-tetőre, vagy talán épp nyár volt, s úszni, a Marosra. Anya a Marosra mindig velünk tartott, mert az úzás neki való sport, abban jobb volt mindenkinél, mindenkit lehagyott. Meg ördögszekerezésben, fejen állásban s mindenféle bohóckodásban. Apa vitt mindig ródlizni, kifulladásig húzott felfelé a meredeken, ha semmi áron nem akartunk leszállni, mellette baktatni, aztán együtt ereszkedtünk lefelé, s mintha ő is félne, velünk kajabált, kurjongatott – csak úgy siklott, repült velünk a szánkó, vagy húzta velünk végig a keskeny utcákon, ahol autóknak még híre se volt. Szóval a bajokat, a betartanivalókat nem lehetett eltagadni, így persze néha nehezünkre esett a helytelenkedés – mama s a nénikém így mondta, mintha elnézőbben –, a rosszalkodás, a csiszlikeskedés – ezt meg apa mondta –, mert mihaszna kölykök voltunk, mint a többi jómadár...

Adódtak nálunk emlékezetes viták, igen: cirkuszok, s ha nem mindig miattunk, rosszcsontokért, hát valami egyéb miatt. Nem mindig értettem, miért, néha éjszakába nyúló szóváltások is voltak. Előttünk a felnőttek csak elvéve civakodtak, mi viszont annál többet kötekedtünk, bakalódtunk, iskolás korunkban egyre többet. Előfordult aztán, hogy a párnát vagy a paplant húztam a fejemre, mert nem tudtam elaludni a nagyok csukott ajtón, falakon át beszűrődő furcsa neszeitől, pláne a veszekedésüktől. A félelem mégis azután kerekedett felül bennem minden másra, mikor apánkat gutaütés érte, az első. Hajszál híján maradt életben, erős, szép szál fiatalember létére, alig harminchat éves korában. Szerencsére apránként felgyógyult a féloldali bénulásból, logopédus járt ki hozzá gyógyítgatni, javítgatni a beszédét, a kiejtését. A bátyámmal néha közrevettük, melléje kucorodtunk az ágyba, s huncut kuncozással értetlenkedtünk, ha összegabalyította vagy rosszul mondta egyik-másik szót. Anyánk mindig anygali türelemmel, viccelődve segített neki, mosdatta, etette, babusgatta az apánkat, mint egy gyermeket. Ő zihér biztosra vette, hogy apa felépül! Mi meg álnok módon bosszantottuk: nem értem!, nem értem! És ott ugrándoztunk mellette, mikor néha előbb tudtam, mint ő, mit szeretne, vagy mi nem jut az eszébe. Nem mindig komiszkodtam, néha vigyorogva kivártam, míg lassan, kínlódva boldogult egy szóval, s ha néha elfordította a fejét. Szegénynek ilyenkor könnybe lábadt a szeme. Megsajnáltam, a nyakába borultam, mellé telepedtem, vagy az asztalnál az ölébe kucorodtam, összeszedtem neki a tányérja körül szétszóródott morzsákat, mikor a szófogaadtalan, mindenbe beleakadó kezével igyekezett volna rendesen enni, valamit meg akart rendesen fogni, tartani. Szanatóriumba küldték Kovásznára, hosszú hetekre. Leveztünk vele, diktáltuk anyának, mit írjon neki, s mindenről beszámoltunk, ami otthon történik, kivéve a rosszalkodásokat. Áruzkodni úgyse szerettem... Nagyon hiányzott, nagyon vártuk haza! Aztán szinte teljesen felépült. Fél normával, általános és szakiskolákban megint taníthatott, s ott volt nekünk, mint azelőtt. Emlékszem, anya sokat dorgálta, mert nem fogadott szót az orvosoknak, nem kímélte magát, nehéz volt betartatni vele a szigorú diétát, apró-cseprő semmiségek kihozták a sodrából, velünk is kiabálós lett... Szinte egyik napról a másikra át kellett állni a főzéssel a zsírról az olajra, erre határozottan emlékszem. És sok másban szintén macerálni kellett apát, ha a takarítást, a cipekedést nehezen engedte át másnak. És nem hagyott békét anyánknak – így panaszkolta szegény, hol sírva, hol nevetve, s néha madárnyelven még előttem, bizalmasa előtt is, nem csak a fiúk miatt, ha panaszkodott a „legénykedő” sapára a barátnőinek, nagy néha mamának. Már nagyobb voltam, mire megértettem, hogy ő, novokain- meg antibiotikum-érzékeny létére mennyit járt orvoshoz, s mennyit küretre, vagyis kaparásra, angyalcsinálásra nagytermészetű apám miatt...

Azt másoktól hallottuk, hogy a szüleink vérbeli pedagógusok, amit mi, gyermekeik állítólag örököltünk. A pedagógusvénájukat. A fiúk biztos! Én sose akartam tanítani. Tizedik éves lehettem, vagy alig több, mikor kezdtem felfogni, érzékelti a világot köröttem, s hogy nem akármilyen családban élek, s mi-féle környezetben. Hogy milyen az, aki emberséges, segítőkész, s még azt, mit jelent a párt, meg ki a párttag. Párttag volt például az apám, az anyánk viszont egy megátalkodott pártonkívüli. (Mégis őt akarta ekléziakövetésre kötelezni egy mitugrász békepap – magyarázta egyszer... Csak az okokat nem tudtam még...) Mindent az oktatás, a nevelés oltárára! Tény, hogy így volt, bárki csúfolkodott rajtuk, vagy csak irigykedett rájuk. Mindig kiálltak a közösségért, értünk, a magyarságunkért. Hallottuk néha őket számunkra érthetetlen dolgokról beszélni, de a figyelmünk akkor másfelé járt. Aztán hat-hetedikes koromban nagyjából már értettem, miről szabad vagy nem szabad nekünk máshol, mint otthon, s csak velük, egymás között említést tenni, pláne diskurálni.

Mint hogy sokáig aligha volt arról tudomásom, hogy egy családon belül különbségek lehetnek. Ellenkező elvek, másféle vallás, összeférhetetlen mindenfélék, s kezdtem felfogni, hogy bizony nem úgy van az, hogy mindenkinek magyar az anyja, az apja s mindenkije. Vagyis nem magyar körülöttem mindenki. Nálunk viszont, a rokonságban, a családban egyértelmű, ha van is el-lentét, az nálunk megfér, azt tapasztaltam. Sokára értettem meg, hogy annak idején reverzálást a templomi esküvőjükön, titokban a katolikus apám adott, mert a református családból való anyám úgy kívánta. A háborút követően, a népi demokrácia idején se tagadta anyám a hitét, de házasságkötésük után nem gyakorolták a vallásukat. Az állásukba kerülne, pláne az apánkéba, így tudtam. Mindenesetre idejekorán megtapasztaltam, mi-féle különbségekről van szó. Már ritkábban küldtek át játszani bennünket a másik szobába, meg-értették velünk is, mit tilos kibeszélni... Ha étkezésnél vagy történetesen a szokásos kártyapartiknál, a társaságban vita alakult ki, többnyire valami napi téma felett, vagy ismerősről, esetleg rokonról esett szó, annak a kellemetlenségeiről. Összevitakoztak néha, de apa védelmére kelt rendszerint anyámnak, ha neki volt igaza. Apám számos kollégájával egy hajóban, jóhiszemű baloldali volt 1960 táján, még a Maros Magyar Autonómia idején, de a hetvenes évek elején sem hagyta szó nélkül, ha az államnyelv ismeretének hiányosságaiért jól képzett, magyar nemzetiségű tanerőket állítottak pellengé-
re, s hátrányba szorították, sőt büntették őket. Megkövetelte a gyűléseiken a tantestületi arányoknak megfelelő, kétnyelvű ügymenetet, a törvénybe foglal-
tak betartására ösztökélve a többnyire meghunyászkodó kollégákat. Egyszerűen csak gyávák vagy zsarolhatóak a védenecsei, anyánk szavával: pecsovi-
csok! Ráadásul néha kihátráltak apa mögül, mert túl vehemensen védte a ki-
sebbségi jogaikat, törvénybe foglalt igazukat. Akkoriban tanerőből és tanuló-
ból még nyilvánvaló többségben voltunk mi, magyarok. A román osztályok lét-
száma zömében az oda át- vagy beíratott magyar gyermekekkel egészült ki.
Ígéretekkel, maszlaggal megvezetett sok szülő a magyar helyett már elemibe
románba adta a gyermekeit. Majd meglátják, mondták az anyémek, ha se írni,
se olvasni nem fog tudni a gyermek az anyanyelvén! Mert olyanról ugyan ki
hallott, hogy otthon a szülő odaáll majd, s magyar írásra, olvasásra ő tanítja a
gyermekét! Vegyes házasságból való tanulója összesen kettő akadt anyának
hosszú tanítói pályája során, ahol az anya román, az apa magyar volt, és ma-
gyar osztályba járták a kölyköket, mondván: románul úgyis kötelező tanul-
ni. S románba kerültek a vegyes házasságból való gyermekek, mind. Sokan
hitték, remélték, hogy döntésükkel majd a gyermek továbbtanulását fogják
megalapozni, biztosítani. Pedig kisebbségi s nemzetiségi kvóta, ráadásul sok-
szor már név szerint eldőlt a bejutás, hogy ki hová került, hová vették fel... Épp
elég keserűséggel járt sok családban, ha az otthontól messzire került a gyer-

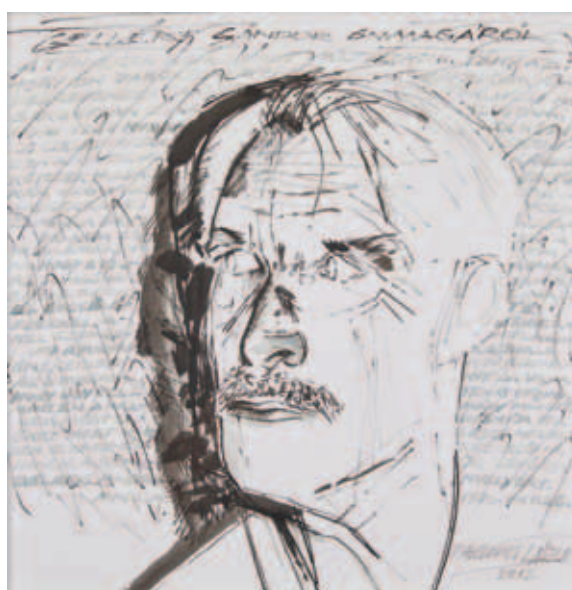
mek, és bizony levelet se tudott rendesen írni haza. Hogy a többi keserűség, tapasztalat emiatt szóba se jöjjön... A kihelyezések, az országon belüli, elrendelt szétszórás időszakában, mikor sok magyar sorsa alakult aztán visszafordíthatatlanul. Anyámnak lett sajnos igaza. Sokan rég, és sajnos önként, elhamarkodottan lemondtak a gyermekeik valódi nemzeti identitásáról. Jól elcseszerintették – hallottam némelyektől a búbánatos önkritikát... Veszett fejsze nyele!

PAULOVICS LÁSZLÓ, Menekülők, 1967

PAULOVICS LÁSZLÓ,
Kós Károly, 2019; Bartók Béla, 2006;
Gróf Bánffy Miklós, 2016;
A tűz hordozója (Ady Endre), 2015

PAULOVICS LÁSZLÓ,
Jékely Zoltán, 2013; Szilágyi Domokos, 1989;
Makkai Sándor, 2006;
Gellért Sándor önmagáról, 2012